

An Examination of the Application of Deontological Ethics in Rawls' Social Welfare Function

Mohammad Hossein Karami Esfeh¹

1. Assistant Professor, Department of Economics, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

mhkarami@rihu.ac.ir

Received: 2024/10/31; Accepted 2025/05/10

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Some economic policies, such as income policies, are expected to bring about changes in the distribution or redistribution of income—referred to as welfare imperatives (*bāyastihā-yi rafāhī*)—such as improving the condition of the poor and reducing the wealth and income of some individuals in society. Welfare imperatives are discussed and explored in welfare economics (*iqīšād-i rafāh*). These imperatives are deeply intertwined with ethical values and theories.

The history of incorporating ethical theories into welfare economics dates back to Pigou's initiative of introducing Bentham's utilitarianism (*fāyidihgarāyī*) into his own theory of welfare economics. After him, doubts were raised regarding the competence of economists in entering the normative realm (*qalamraw-i hujārī*) and judging welfare states, which led some to attempt to cleanse welfare economics of normative discussions by focusing on Pareto optimality (*bihīnigī-yi Pārītū*). However, Bergson, by inventing the social welfare function (*tābi'-i rafāh-i ijtimā'ī*), demonstrated that normative ethical theories could be integrated into welfare economics in a way that preserves its scientific integrity while also supporting normative welfare policies.

One of the most important and well-known normative ethical theories borrowed from

moral philosophy to be included in the social welfare function is deontological ethics (vazīfegarāyī). This ethical theory is accepted as an axiom in Rawls' welfare function. However, despite the application of the deontological moral perspective within the social welfare function, the nature of the relationship between this ethical discussion and the social welfare function remains unclear. Therefore, it seems necessary to clarify the concepts and features of deontological ethics and its relation to the social welfare function, as a prelude and explanation of how deontological ethics is applied in Rawls' welfare function. This is the focus of the present inquiry.

Method: Social welfare functions, in the relevant literature, are presented as mathematical functions using mathematical methods. On the other hand, deontology, as a normative theory in moral philosophy, is expressed descriptively. This methodological duality (dugānigī dar ravish) made the writing of an article on this subject very difficult for the author. Therefore, the core elements of the social welfare function had to be translated from mathematical expression into descriptive form to create methodological harmony and thus enable a connection between these two seemingly different subjects. After converting the mathematical form into a descriptive one, through analysis and scrutiny of the concepts of the social welfare function as an economic topic and deontology as a normative ethical theory, the relationship between the two was made possible, and the discussion of this application was completed.

Results: There are many ambiguities in examining the application of deontology in Rawls' social welfare function. This article resolves the most important ambiguities as follows:

- Normative social welfare functions are related to normative ethics. The independent variable (mutaghayyir-i mustaqil) in these functions is composed of the welfare states of all individuals in society. The explanatory variable (mutaghayyir-i tawdīhī), "social welfare," is the desirable condition in a society that must be achieved. The relationship in this function indicates what change in social welfare results from any change in the existing welfare states of individuals.
- The difference between utilitarianism and deontology lies in the fact that, in utilitarianism, the moral value of an action is determined by its consequences, whereas in deontology, the criterion is the necessity (zarūrat) embedded in the action itself. It should be noted that this does not mean that a moral action in deontology has no consequences; rather, it means that it is not considered moral because of its consequences.

- The connection between the welfare function and moral philosophy is established through the dependent variable (*mutaghayyir-i vābastih*). In the dependent variable of the deontological welfare function, the increase in welfare of the least advantaged individual (*fard-i kamtar bihrihmand*) is inherently valuable and considered a moral goal. Thus, it connects to deontological ethical theory in moral philosophy.
- It appears that although, according to Rawls' ethical idea and the realization of his deontological welfare function, society achieves equality (*barābarī*), in this function, a particular form of distribution (like equality) is not considered a moral or ethical goal. Instead, the specific change desired by deontologists in each individual's utility is inherently desirable for society and becomes a moral objective. Therefore, in Rawls' welfare function, the increase in welfare of the least advantaged individual is valuable and a moral goal in itself, regardless of the equality resulting from it.
- This moral objective also has a non-ethical background. Rawls emphasizes that before such a form of distribution takes shape in the mind, in a hypothetical and foundational contract (*qarārdād-i irtikāzī wa khayālī*), through the participation of individuals and groups in certain fair arrangements, they develop claims over each other defined in mutually accepted rules and laws. Individuals and groups, having acted based on these arrangements, have now acquired rights and demand fair distribution and their rightful share. In such a case, Rawls' theory of justice emerges as a fair plan that meets people's legitimate needs and satisfies their justified expectations through social institutions. This view of economic justice implies that when using the social welfare function for welfare policies, one should not initially turn to ethical theories in moral philosophy; instead, one should first consider social contracts (*qarārdād-hā-yi ijtimā'ī*). In this case, whatever is prescribed by these contracts is also considered ethical.

Discussion and Conclusion: The application of deontological ethics in Rawls' social welfare function is explained in such a way that in the dependent variable of this function, the increase in welfare of the least advantaged individual is presented as a moral and value-based goal, thereby establishing a connection with deontological ethics in moral philosophy. As a result of this connection, Rawls' social welfare function is a normative function; thus, welfare policy-makers and implementers are recommended to realize it in society. In this function, the moral action is that the state must intervene in the redistribution of wealth and income in such a way as to increase the welfare of the least advan-

tagged individuals in society, and this increase should continue until complete equality is achieved.

The independent variable and the functional relationship in any welfare function do not express a moral goal; rather, their connection to ethics is derived from the dependent variable. For instance, in Rawls' welfare function, it is said that morally, the welfare of the least advantaged individual in society should increase. This statement follows from the fact that what is targeted morally in Rawls' welfare function is solely the increase in the utility of the least advantaged individual in society, which—according to the functional relationship in this function—by itself and without considering any other consequence, leads to an increase in the desirability of society.

Acknowledgement: Thanks are due to Dr. Mohammad Taghi Gilak Hakimabadi as the esteemed supervisor of this project, and to Dr. Mehdi Alizadeh and Dr. Ataollah Rafee-Atani as reviewers (in the review session), and also to the esteemed officials of the Research Institute of Hawzah and University, whose generous support made this research possible. Gratitude is also extended to the editor-in-chief and managing director and all the staff of the esteemed journal *Methodology of Human Sciences*.

Keywords: Moral Philosophy (Falsafih-'i Akhlāq), Normative Ethics (Akhlāq-I Hujārī), Welfare Economics (Iqīšād-I Rafāh), Deontology (Vazīfagarāyī), Social Welfare Function (Tābi'-I Rafāh-I Ijtimā'ī), Rawls.

Cite this article: Karami Esfeh, Mohammad Hossein (2026). An Examination of the Application of Deontological Ethics in Rawls' Social Welfare Function. *Journal of Humanities Methodology*, 32(126): 121-146.

بررسی کاربست نظریه اخلاق و وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی رالز

محمدحسین کرمی اسفه^۱

۱. استادیار اقتصاد، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

mhkarami@rihu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: از برخی سیاست‌های اقتصادی مانند سیاست‌های درآمدی انتظار می‌رود تغییراتی در توزیع یا بازتوزیع درآمد ایجاد کنند که به آن بایسته‌های رفاهی می‌گویند؛ مانند اینکه وضعیت فقرا بهبود یابد و از ثروت و درآمد برخی افراد جامعه کاسته شود. بایسته‌های رفاهی در دانش اقتصادی مربوط به رفاه اجتماعی مورد بحث و کاوش قرار می‌گیرند. این بایسته‌ها با ارزش‌ها و نظریه‌های اخلاقی کاملاً عجین‌اند.

سابقه استفاده از نظریات اخلاقی در اقتصاد رفاه به ابتکار پیگو در وارد کردن فایده‌گرایی بنام در نظریه اقتصاد رفاه خویش برمی‌گردد. پس از او تردیدهایی درباره صلاحیت اقتصاددانان برای ورود به قلمرو هنجاری و داوری درباره وضعیت‌های رفاهی مطرح شد، که در نتیجه برخی کوشیدند با محوریت بهینگی پارتو ساحت اقتصاد رفاه را از مباحث هنجاری عاری کنند؛ ولی برگسون با ابداع تابع رفاه اجتماعی نشان داد می‌توان نظریات اخلاق هنجاری را به گونه‌ای در اقتصاد رفاه وارد کرد که هم به علمیت آن خدشه‌ای نرسد و هم بتواند از سیاست‌های رفاهی هنجاری پشتیبانی کند.

نوع مقاله: پژوهشی

یکی از مهم‌ترین و معروف‌ترین نظریه‌های اخلاق هنجاری که از فلسفه اخلاق برای درج در تابع رفاه اجتماعی عاریه گرفته شده، نظریه وظیفه‌گرایی است. این نظریه اخلاقی در تابع رفاه رالز به‌عنوان اصل موضوع پذیرفته شده است؛ اما با وجود کاربست دیدگاه اخلاقی وظیفه‌گرا در ضمن تابع رفاه اجتماعی، هنوز چگونگی ارتباط میان این مبحث اخلاقی و تابع رفاه اجتماعی چندان روشن نیست؛ از این رو به‌نظر می‌رسد پرداختن به شفاف‌سازی مفاهیم و ویژگی‌های نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا و رابطه آن با تابع رفاه اجتماعی، به‌عنوان مقدمه و تبیین چگونگی کاربست نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در تابع رفاه رالز از جمله مباحث ضروری است که در این جستار مورد کاوش قرار می‌گیرد.

روش: توابع رفاه اجتماعی، در آثار مربوط به آن، به‌صورت توابع ریاضی و به روش ریاضی ارائه می‌شود. از سوی دیگر، وظیفه‌گرایی به‌عنوان نظریه‌ای هنجاری در فلسفه اخلاق به‌صورت توصیفی بیان می‌شود. این دوگانگی در روش، ارائه مقاله‌ای درباره «بررسی کاربست نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی رالز» را برای نگارنده بسیار دشوار می‌کرد. از این رو، به ناچار، باید عناصر اصلی تابع رفاه اجتماعی از بیان ریاضی به توصیفی تغییر داده می‌شد تا همگونی در روش ایجاد و در نتیجه امکان ارتباط میان این دو موضوع، به ظاهر متفاوت، فراهم می‌شد. پس از تغییر بیان ریاضی به توصیفی، با تحلیل و موشکافی در مفاهیم تابع رفاه اجتماعی به‌عنوان مبحثی اقتصادی و وظیفه‌گرایی به‌عنوان نظریه‌ای در اخلاق هنجاری ارتباط میان این دو میسر شد و بحث از این کاربست به سرانجام رسید.

نتایج: در بررسی کاربست وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی رالز ابهامات فراوانی در کار است. این مقاله مهم‌ترین ابهامات را به شرح ذیل برطرف کرده است:

* توابع رفاه اجتماعی هنجاری هستند و با اخلاق هنجاری ارتباط دارند. متغیر مستقل در این توابع از وضعیت‌های رفاهی همه افراد جامعه تشکیل می‌شود. متغیر توضیحی «رفاه اجتماعی» مطلوب در یک جامعه است که برای جامعه، باید فراهم شود. رابطه در این تابع بیان می‌کند: هر تغییری در وضعیت‌های رفاهی موجود افراد جامعه موجب چه تغییری در رفاه اجتماعی می‌شود.

* تفاوت مطلوبیت‌گرایی و وظیفه‌گرایی در این است که در مطلوبیت‌گرایی ملاک ارزش اخلاقی یک کار براساس پیامدهایی است که به‌دنبال دارد؛ ولی در وظیفه‌گرایی، آن ملاک به‌لحاظ

ضرورتی تعیین می‌شود که برای انجام آن کار در خودش نهفته است. با این بیان توجه به این نکته لازم است که وظیفه‌گرایی به این معنا نیست که فعل اخلاقی پیامد نداشته باشد؛ بلکه به این معناست که به دلیل پیامدهایش اخلاقی تلقی نمی‌شود.

* ارتباط تابع رفاه با فلسفه اخلاق از طریق متغیر وابسته صورت می‌پذیرد. در متغیر وابسته تابع رفاه وظیفه‌گرایان، افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، به‌خودی‌خود، ارزشمند و هدفی اخلاقی به‌شمار می‌آید و از این طریق با نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در فلسفه اخلاق مرتبط خواهد شد.

* به نظر می‌رسد، گرچه براساس ایده اخلاقی رالز و با تحقق تابع رفاه وظیفه‌گرای وی جامعه به برابری می‌رسد، اما در این تابع شکل خاصی از توزیع برای جامعه، مانند برابری، هدف ارزشی و اخلاقی تلقی نمی‌شود؛ بلکه در این تابع، تغییر خاص موردنظر وظیفه‌گرایان در مطلوبیت‌های هر فرد از افراد جامعه، به‌خودی‌خود، برای جامعه مطلوب است و هدف اخلاقی قرار می‌گیرد. براساس این، در تابع رفاه رالز افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، به‌خودی‌خود و بدون توجه به برابری حاصل از آن، ارزشمند و هدف اخلاقی است.

* هدف اخلاقی یادشده پیشینه‌ای خارج از اخلاق نیز دارد. رالز تأکید دارد قبل از اینکه چنین شکل توزیعی در ذهن نقش بندد، در قراردادی ارتكازی و خیالی، با مشارکت افراد و گروه‌ها در پاره‌ای تمهیدات منصفانه، آنان دعاوی‌ای بر یکدیگر پیدا می‌کنند که در قواعد و قوانین مورد قبول همگان تعریف شده‌اند. افراد و گروه‌ها که به پشتوانه این تمهیدات دست به خیلی کارها زده‌اند حالا دیگر حقوقی کسب کرده‌اند و مدعی توزیع عادلانه و دریافت سهم خویش می‌شوند. در چنان حالتی، طرح عادلانه‌ای به‌عنوان اصول عدالت رالز از راه می‌رسد و پاسخگوی نیازهای به حق مردم می‌شود و انتظاراتی مشروعشان را از طریق نهادهای اجتماعی ارضا می‌کند. این نگرش به عدالت اقتصادی این توصیه را به‌همراه دارد که در استفاده از تابع رفاه اجتماعی برای سیاست‌های رفاهی نباید ابتدا به‌سراغ نظریه‌های اخلاقی در فلسفه اخلاق رفت؛ بلکه ابتدا باید قراردادهای اجتماعی را مورد توجه قرار داد؛ در این صورت هرچه این قراردادها حکم کنند همان‌ها اخلاقی نیز خواهند بود.

بحث و نتیجه‌گیری: کاربست نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی رالز این‌گونه تبیین می‌شود که در متغیر وابسته این تابع، افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند به‌عنوان هدفی ارزشی و اخلاقی

معرفی می‌شود و از این طریق با نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در فلسفه اخلاق مرتبط خواهد شد. بر اثر این ارتباط، تابع رفاه اجتماعی رالز تابعی هنجاری است. در این صورت، به سیاست‌گذاران و مجریان سیاست‌های رفاهی جامعه توصیه می‌شود آن‌را برای جامعه محقق کنند. در این تابع، فعل اخلاقی این است که دولت باید در حوزه بازتوزیع ثروت و درآمد به گونه‌ای دخالت کند تا رفاه افراد کمتر بهره‌مند جامعه افزایش یابد و این افزایش تا برابری کامل ادامه یابد.

متغیر مستقل و رابطه تابع در هر تابع رفاه هدف اخلاقی را بیان نمی‌کنند؛ بلکه ارتباط آنها با اخلاق به تبع متغیر وابسته است. مثلاً در تابع رفاه رالز، گفته می‌شود اخلاقاً باید رفاه فرد کمتر بهره‌مند جامعه افزایش یابد. این سخن به تبع این است که آنچه در تابع رفاه رالز مورد هدف اخلاقی قرار می‌گیرد، تنها افزایش مطلوبیت فرد کمتر بهره‌مند جامعه است که بر طبق رابطه تابع در این تابع، به خودی خود و بدون در نظر گرفتن هیچ پیامد دیگری موجب افزایش مطلوب جامعه می‌شود.

تقدیر و تشکر: از آقای دکتر محمدتقی گیلک حکیم‌آبادی به‌عنوان ناظر محترم این طرح و از آقایان دکتر مهدی علیزاده و دکتر عطاالله رفیعی‌آتانی به‌عنوان ناقدین (در جلسه نقد) و نیز از مسئولین محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تشکر می‌شود که با مساعدت‌های فراوان آنها این پژوهش میسر شد و نیز از سردبیر و مدیر مسئول و همه دست‌اندرکاران مجله وزین روش‌شناسی علوم انسانی تشکر می‌شود.

واژگان کلیدی: فلسفه اخلاق، اخلاق هنجاری، اقتصاد رفاه، وظیفه‌گرایی، تابع رفاه اجتماعی، رالز.

استناد: کرمی اسفه، محمدحسین (۱۴۰۵). بررسی کاربست نظریه اخلاق وظیفه‌گرایی در تابع رفاه

اجتماعی رالز. مجله روش‌شناسی علوم انسانی ۳۲(۱۲۶): ۱۲۱-۱۴۶.

مقدمه

از برخی سیاست‌های اقتصادی مانند سیاست‌های درآمدی انتظار می‌رود تغییراتی در توزیع یا بازتوزیع درآمد ایجاد کنند که وضعیت فقرا بهبود یابد و از ثروت و درآمد برخی افراد جامعه کاسته شود. چنین تغییراتی که از یک سیاست اقتصادی انتظار می‌رود، بایسته‌های رفاهی هستند که در دانش اقتصادی مربوط به رفاه اجتماعی مورد بحث و کاوش قرار می‌گیرند.

برخی از این بایسته‌های رفاهی، که به‌طور عمده در اقتصاد رفاه مطرح می‌شوند، با ارزش‌ها و نظریه‌های اخلاقی کاملاً عجین هستند. پیگو^۱ برای اولین بار، در سال ۱۹۲۰، میان اقتصاد رفاه خود و دیدگاه اخلاق هنجاری فایده‌گرایی بنتام^۲ ارتباط برقرار کرد (ایسینگ، ۱۳۷۴^۳، ص ۲۱۹)؛ اما پس از مدتی، نقدهایی بر نظریه پیگو وارد و تردیدهای جدی در مبانی نظری آن مطرح شد. یکی از این تردیدها این بود که آیا یک اقتصاددان از آن جهت که اقتصاددان است و وظیفه او تنها تبیین اقتصاد در عرصه هست‌ها (و نه باورها و توصیه‌ها) است صلاحیت برای داوری در مجموع بهبود یا زیان‌های رفاهی (که به فلسفه اخلاق فایده‌گرایان مربوط می‌شود) دارد یا نه؟

این تردید، به همراه نقدهای دیگر، موجب شد اقتصاددانانی مانند لرنر^۴ (۱۹۳۴) و هیکس^۵ (۱۹۳۹) از هنجاری بودن اقتصاد رفاه دست بردارند و بهینگی پارتورا، که به خیال آنان غیرهنجاری است، محور مباحث اقتصاد رفاه قرار دهند. در این دیدگاه عده‌ای دیگر از اقتصاددانان مانند کالدور^۶ (۱۹۳۹)، سیتوسکی^۷ (۱۹۴۱)، ساموئلسن^۸ (۱۹۵۰) و لیتل^۹ (۱۹۵۰) همراه شدند و دیدگاه خود را به‌عنوان اقتصاد رفاه نوین مطرح کردند. البته، این گام، هر چند، برخی از ابهامات و تردیدها را رفع می‌کرد، اما مشکل اصلی را که موجب شده بود پیگو در اقتصاد رفاه خود به نظریه اخلاق هنجاری بنتام روی آورد، همچنان

-
1. Pigou, A. C.
  2. Bentham, J.
  3. Issing, O.
  4. Lerner, D.
  5. Hicks, J. R.
  6. Kaldor, N.
  7. Sitowski, L.
  8. Samuelson, P.
  9. Little, D. E.

باقی می‌گذاشت؛ زیرا اقتصاد رفاه نوین به دلیل اینکه تنها مبحثی اثباتی بود برای پشتیبانی سیاست‌های هنجاری فایده‌ای نداشت (ر.ک: سوزامورا^۱، ۱۹۸۷، ص ۳۳۹).

پس از این ناکامی، برگسون^۲ در سال ۱۹۳۸، در مقاله‌ای ادعا کرد که می‌توان نظریات اخلاق هنجاری را به‌گونه‌ای در اقتصاد رفاه وارد کرد که به علمیت آن خدشه‌ای نرسد و در عین حال بتواند از سیاست‌های رفاهی هنجاری نیز پشتیبانی کند. درحقیقت، از نظر برگسون نظریه اخلاق هنجاری در ضمن تابع رفاه اجتماعی به‌صورت اصل موضوع و برگرفته از فلسفه اخلاق پذیرفته و اقتصاد رفاه پیگو به‌عنوان نمونه‌ای از آن معرفی می‌شود (ر.ک: برگسون، ۱۹۳۸، ص ۳۲۷).

با این ابداع برگسون، می‌توان بین تابع رفاه اجتماعی و بسیاری از نظریه‌های اخلاق هنجاری ارتباط برقرار کرد. یکی دیگر از مهم‌ترین و معروف‌ترین نظریه اخلاق هنجاری که از فلسفه اخلاق عاریه گرفته شده، نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی است. این نظریه اخلاقی در تابع رفاه اجتماعی رالز به‌عنوان اصل موضوع پذیرفته شده است (ر.ک: رالز،^۳ ۲۰۰۰، ص ۲۶۶). این جستار درصدد است ارتباط میان نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی و تابع رفاه اجتماعی رالز را به‌طور عمیق و شفاف تبیین کند.

البته این پژوهش در بیان ارتباط تابع رفاه اجتماعی با نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی جنبه زمینه‌سازی برای پژوهش‌های آینده را دارد. این مباحث به‌خوبی نشان می‌دهد که تابع رفاه رالز چگونه میان فلسفه اخلاق و اقتصاد رفاه ارتباط برقرار کرده است. از تبیین این ارتباط می‌توان، در پژوهش‌های گسترده‌تر نقبی به ارتباط اقتصاد رفاه با فلسفه اخلاق اسلامی زد. ازاین‌رو، می‌توان این پژوهش را گامی در جهت زمینه‌سازی برای بومی و اسلامی‌سازی اقتصاد رفاه قلمداد کرد.

در بررسی کاربرست وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی ابتدا وظیفه‌گرایی را از نظر لغوی و اصطلاحی بررسی می‌کنیم و با بیان تفاوت میان وظیفه‌گرایی و پیامدگرایی، منظور از رفاه اجتماعی و تابع رفاه اجتماعی را مورد بحث قرار می‌دهیم. سپس ارتباط توابع رفاه اجتماعی با نظریات اخلاق هنجاری و سرانجام کاربرست نظریه اخلاقی وظیفه‌گرایی را در تابع رفاه اجتماعی بررسی خواهیم کرد.

---

1. Suzumura, K.
2. Bergson, A.
3. Rawls, J.

وظیفه‌گرایی در لغت و اصطلاح؛ به‌مثابه نظریه اخلاق هنجاری

اصطلاح «وظیفه‌گرایی/ وظیفه شناخت»^۱ که ظاهراً بنام در سده نوزدهم آن را وضع کرد، در آغاز، در حد وسیع، به معنای «علم الوظائف»^۲ به‌کار می‌رفت. این کاربرد وسیع بیانگر دو واژه از ریشه یونانی یعنی «deon» به معنای «مورد نیاز» یا «مناسب» و «jogos» به معنای «علم» یا «گفتار/ بحث» است. البته، در طول یک سده، این معنای اصطلاحی قدری محدودتر شد؛ به طوری که در اواسط سده بیستم واژه «deontology» معنای خاص‌تری یافت. در این معنا این واژه نظریه خاصی است که به تکالیف اخلاقی ما دلالت دارد. براساس این، این نظریه نوعی از عمل را به‌عنوان عملی که به‌نحو ضروری است، معرفی می‌کند (ریچاردسون، ۱۳۹۲، ص ۲۹۱-۲۹۲).

در یک نگاه، وظیفه‌گرایی را این‌گونه می‌توان توصیف کرد: «برخی اعمال، نظیر قتل فردی بی‌گناه و خلف وعده، فی‌نفسه خطا هستند و نه فقط به این دلیل که پیامدهای بدی در بردارند. چنین کارهایی ممکن است بدون استثنا خطا باشند یا ممکن است در برابر آنها ارزش اخلاقی مستقلی در کار باشد. برخی پیامدگرایان (مانند ایمانوئل کانت، فیلسوف آلمانی قرن هجدهم) طرفدار قواعد [اخلاقی] بی‌استثنا هستند. برخی دیگر (مانند رالز، فیلسوف بریتانیایی قرن بیستم) تنها مدافع قواعد در نگاه نخست سهل‌گیرانه‌تر هستند» (گنسلر، ۱۳۹۰^۳، ص ۳۵۵).

قیدوبندهایی که نظریات وظیفه‌گرایانه بر آنها تأکید می‌کنند از طریق تجربه اخلاقی روزانه برای ما آشناست. آدمی باید به وعده‌هایش عمل کند و به دوستانش وفادار باشد. نباید رنج غیرضروری به‌کسی برساند یا نباید حق‌ناشناس باشد و مانند آن. برخی نظریات وظیفه‌گرایانه به مبنای واحدی برای همه این قبیل تکالیف قائل‌اند. برخی دیگر به‌صراحت کثرت‌گرا هستند (ریچاردسون، ۱۳۹۲، ص ۲۹۱).

سنت منبعث از ارزش ذاتی برای هر فعل را، که ایده راسخ وظیفه‌گرایان است، گاهی میثاق‌گرایی نیز نامیده‌اند؛ زیرا اصول اخلاقی را از طریق نوعی توافق خیالی، شناسایی می‌کنند. براساس این، اصول اخلاقی اصولی هستند که مقبولیت‌شان برای همگان، مورد انکار هیچ‌کس نیست.

---

1. Deontology
2. Science of duty
3. Gensler, H. J.

مهم‌ترین نماینده چنین نظریه‌ای، فیلسوف آلمانی سده هجدهم، ایمانوئل کانت^۱ (۱۷۸۵، ۱۷۸۸) است (نیگل، ۱۳۹۲، ص ۵۰-۵۱). از نظریات اخلاقی که مضامین نظریه اخلاقی کانت را منبع الهام یا کانون توجه خویش قرار داده‌اند، به نظریات کانتی تعبیر می‌شود (لوبار، ۱۳۹۲، ص ۳۲۱). او معتقد بود که اصول اخلاقی را می‌توان با رجوع به یک معیار واحد که از آن به امر بالذات تعبیر می‌کند، بی‌هیچ واسطه‌ای شناسایی کرد (نیگل، ۱۳۹۲، ص ۵۰).

تفاوت پیامدگرایی و وظیفه‌گرایی

وظیفه‌گرایی رقیب اصلی بنیاد پیامدگرایانه برای تعیین وظایف اخلاقی خاص و درست و نادرست‌های اخلاقی به‌شمار می‌آید. نظریه وظیفه‌گرایی، به‌جای ارزش بیشینه‌سازی سرجمع فواید برای مجموع همه افراد، بر اهمیت ارزش‌های ذاتی جداگانه فرد فرد انسان‌ها تأکید می‌کند.

یکی از انگیزه‌های روی آوردن به نظریه وظیفه‌گرایی، به‌جای مطلوبیت‌گرایی، این است که برای ایجاد [یا ارتقاء] بهترین سرجمع پیامدها محدودیت‌های اخلاقی‌ای وجود دارد. به‌دیگرسخن، گاهی عمل درست عملی نیست که پیامدهای آن بهترین است. به‌همین دلیل، روش وظیفه‌گرایانه، برخلاف نظریه پیامدگرایانه، به صرف محاسبه هزینه‌ها و فایده‌های کلی مورد انتظار از قواعد مختلف رفتار یا اشکال مختلف سازمان سیاسی اجتماعی، متکی نیست؛ بلکه در عوض مستلزم این است که اولویت‌های میان انواع مختلف هزینه‌ها و فایده‌های زندگی تحت قواعد یا نظام‌های جایگزین، برای هر فرد محاسبه شود. اینکه کدام اصول و شیوه‌ها اخلاقاً قابل قبول است، به این اولویت‌ها که به‌صورت برابر در مورد هر فرد به کار بسته می‌شوند، بستگی خواهد داشت (نیگل، ۱۳۹۲، ص ۵۰-۵۳).

با توجه به ژرفای این تفاوت می‌توان گفت این دو مکتب اخلاقی کاملاً در مقابل همدیگر قرار دارند. در نتیجه، این سؤال مطرح می‌شود که اگر پیامدگرایی پیامد‌کنش‌های اخلاقی را مورد توجه قرار می‌دهد، آیا وظیفه‌گرایی به این معناست که نباید پیامدهای کنش‌های اخلاقی را مورد توجه قرار داد یا اینکه معنای دیگری مراد است؟

نکته قابل توجه در پاسخ به این سؤال این است که پیامدگرایی و وظیفه‌گرایی، هر دو در تابع رفاه

1. Kant, I.

اجتماعی مطرح می‌شوند و خصوصیت هر تابعی این است که از دو متغیر مستقل و وابسته تشکیل می‌شود. متغیر وابسته در این تابع، رفاه اجتماعی است. رفاه اجتماعی، درحقیقت، پیامد رفاهی است که برای جامعه از هر وضعیت رفاهی شکل می‌گیرد. بنابراین، در هر دو مکتب اخلاقی به پیامدهای رفاهی توجه می‌شود و از این نظر نمی‌توان میان این دو مکتب تفاوت قائل شد.

مؤید این مطلب سخن رالز است که وی، با اینکه به شدت با فایده‌گرایی مخالف است می‌کند و نظریه خود را وظیفه‌گر در مقابل پیامدگرا می‌داند، معتقد است نظریه‌های وظیفه‌گرا نیز پیامدهایی را در نظر می‌گیرند. وی در این باره می‌گوید: «باید یادآوری کنیم که نظریه‌های وظیفه‌گرا همان نظریه‌های غیرغایت‌گرایانه تعریف شده‌اند و علتش هم این نیست که حقانیت نهادها و اعمال را مستقل از پیامدهای آنها ارزیابی می‌کنند، چون تمامی آیین‌های اخلاقی شایسته توجه ما، در قضاوت مربوط به حق و حقانیت، پیامدها را در نظر می‌گیرند. آیینی که خلاف این عمل کند نامعقول و خردستیز است» (ساندل، ۱۳۷۴^۱، ص ۶۷).

بنابراین، تفاوت میان این دو مکتب اخلاقی را باید در جای دیگر جستجو کرد. با کمی تأمل در می‌یابیم که این تفاوت در ویژگی اخلاقی بودن این دو مکتب نهفته است. در پیامدگرایی، کنش‌ها از آن‌رو خوب هستند که به پیامد موردنظر منتهی می‌شوند. در مقابل در وظیفه‌گرایی، خود کنش، صرف نظر از اینکه به چه نتیجه‌ای منتهی شود، به خوب یا بد اخلاقی متصف می‌شود. بنابراین، وظیفه‌گرایی با پیامد داشتن کنش‌ها و حتی ارزیابی آن پیامدها از جنبه‌ای دیگر، غیر از اخلاق، منافاتی ندارد؛ بلکه آنچه با آن منافات دارد این است که کنش‌ها تنها به دلیل اینکه به آن نتایج می‌انجامند و نه به خودی خود، خوب یا بد اخلاقی تلقی شوند. این مطلب را از نگاه رالز نیز این‌گونه می‌توان بیان کرد: «نفع‌انگاری یک نظریه غایت‌گرا^۲ در حوزه اخلاق و مباحث ارزشی است که معیار داوری درباره درستی یا نادرستی تصمیم و کاری را نتیجه و نفع برآمده از آن کار می‌داند؛ حال آنکه نظریه عدالت رالز، نظریه‌ای وظیفه‌گراست که می‌کوشد بدون تمسک به تعریف خاصی از خیر فردی یا جمعی، آنچه صحیح و درست است را باز شناسد» (واعظی، ۱۳۸۴، ص ۲۴).

با توجه به این نکته، «طبق وظیفه‌گرایی، یک عمل حتی اگر بهترین پیامدها را داشته باشد، ممکن است نادرست باشد. به‌عنوان مثال، بنابر وظیفه‌گرایی کشتن شخص بی‌گناه نادرست است، حتی اگر این

---

1. Sandel, M.
2. Teleological

عمل مانع از کشته شدن، پنج شخص بی‌گناه دیگر شود؛ زیرا چنین عملی ناقض حرمت اخلاقی قتل است» (هورکا، ۱۳۹۲، ص ۲۴۶).

حتی قیودی که بر یک فعل اخلاقی زده می‌شود، مانند عمل به وعده، وفادار بودن به دوستان، رنج غیرضروری نرساندن به کسی، حق ناشناس نبودن، تا هنگامی که این قیود از فایده مستقل باشند، می‌توان آن‌را وظیفه‌گرایانه دانست (ر.ک: هورکا، ۱۳۹۲، ص ۲۴۶). با دقت در این قیود می‌توان دریافت که هیچ‌یک از آنها ارتباطی با خیر فردی یا عمومی ندارد. بنابراین، روشن است که نظریات وظیفه‌گرا کاملاً غیر پیامدگرایانه هستند. چنین نظریه‌ای، غیرغایت‌گرایانه نیز هست، چنانچه قیدوبندهای آن مستقل از خیر باشد، مثلاً اگر مشتمل بر قیدوبندهای مستقل استنتاج‌نشده‌ای علیه کشتن و دروغ‌گویی باشد.

گفتنی است برخی وظیفه‌گرایان که دیدگاه خویش را تومیستی^۱ می‌نامند، قیدوبندها را به خیر مرتبط می‌کنند که این نظریات هرچند وظیفه‌گرایانه هستند، اما مثل نظریات دیگر وظیفه‌گرایانه‌ای که به غایت‌گرایی شباهت دارند، معیارهای کانتی ندارند. تومیست‌هایی مانند جان فینیس^۲ (۱۹۰۸) دیدگاه خویش را غایت‌شناسانه می‌نامند؛ زیرا این دیدگاه متمرکز بر خیرهایی است که می‌توان و می‌باید آنها را ارتقا داد. از این‌رو، وظیفه‌گرایی تومیستی، به‌طور آشکار، فرض‌هایی مشترک با نظریات غایت‌گرایانه دارد و این اشتراک آنقدر هست که بتوان، هرچند البته نه به‌طور قاطع، گفت که این وظیفه‌گرایی از همان مقوله اخلاق غایت‌گرایانه است (هورکا، ۱۳۹۲، ص ۲۴۶). البته باید توجه داشت که دیدگاه تومیستی هرچند دیدگاهی وظیفه‌گراست، ولی در زمره نظریات هنجاری قرار نمی‌گیرد. از این‌رو، این دیدگاه به مبحث وظیفه‌گرایی در توابع رفاه اجتماعی مربوط نمی‌شود که صرفاً به نظریات اخلاق هنجاری می‌پردازد.

منظور از رفاه اجتماعی و تابع رفاه اجتماعی

منظور از واژه ترکیبی «رفاه اجتماعی» در تابع رفاه اجتماعی رفاهی است که افراد جامعه باید از آن برخوردار باشند. با توجه به این معنا، واژه «رفاه اجتماعی» به وضعیت رفاهی دلالت دارد که برای زندگی افراد یک جامعه خوب و مناسب است.

۱. Thomit منتسب به توماس آکوئیناس.

2. Finnis, J.

«رفاه اجتماعی» را می‌توان به صورت کیکی در نظر گرفت که از همه کالاها و خدمات تولید شده در جامعه تشکیل شده و با توزیع آنها بین افراد جامعه در اختیار آنان قرار گرفته است. هریک از افراد جامعه با استفاده از سهم خود از این کیک، رفاهی را عاید خود می‌کند. بهره، لذت، مطلوبیت و منفعتی که از این کیک عاید افراد جامعه می‌شود، رفاه اجتماعی نامیده می‌شود.

این رفاه، دست‌کم، از سه جنبه قابل ارزیابی است: جنبه اول، از نظر اندازه رفاه کل جامعه است. بدیهی است، هرچه کیک اقتصاد بزرگ‌تر باشد، رفاه بیشتری عاید افراد جامعه خواهد شد. رفاه کل جامعه را، به طور معمول، با شاخص‌های مربوط به درآمد ملی اندازه‌گیری می‌کنند.

جنبه دوم، به نوع رفاه موجود در هر وضعیت یا کیک اقتصاد مربوط می‌شود. نوع رفاهی که از این کیک باید عاید افراد جامعه شود در دیدگاه‌های مختلف مربوط به این موضوع متفاوت است. به عنوان مثال، در نظام‌های لیبرالی، به طور معمول، نوع رفاه به سلیقه مصرف‌کنندگان واگذار می‌شود که در عرصه سازوکار بازار شکل می‌گیرد.

جنبه سوم، به توزیع و بازتوزیع رفاه حاصل از آن کیک میان افراد جامعه مربوط می‌شود. از آنجاکه مطلوبیت‌های افراد از مصرف کالاها و خدمات به دست می‌آیند، اگر همه کالاها و خدمات تولید شده در جامعه را به صورت یک کیک فرض و سهم هر فرد را از این کیک مشخص کنیم، در این صورت توانسته‌ایم سهم هر فرد را از کل مطلوبیت‌هایی نیز مشخص کنیم که بر اثر مصرف کالاها و خدمات عاید جامعه می‌شود.

بنابراین، مسئله اصلی در رفاه اجتماعی این است که سهم هر فرد از کیک جامعه چقدر است. پاسخی که به طور معمول در این باره به ذهن می‌آید این است که سهم هر فرد از کیک جامعه به موجودی اولیه هر فرد، اعم از سرمایه و نیروی انسانی، بستگی دارد. هر فرد با موجودی اولیه‌ای که در اختیار دارد به تولید کالاها و خدمات می‌پردازد و از این طریق در کیک جامعه سهم می‌شود. از این رو، اگر بتوانیم تعیین کنیم که موجودی‌های اولیه چگونه میان افراد جامعه توزیع می‌شود، توانسته‌ایم سهم هر فرد را از کیک جامعه نیز مشخص کنیم و در نتیجه بگوییم به هر فرد چه محدوده‌ای از مطلوبیت تعلق می‌گیرد.

البته، درباره اینکه چگونه باید موجودی‌های اولیه میان افراد جامعه توزیع شود تا رفاه اجتماعی افزایش یابد، دیدگاه‌ها و نظرات مختلفی ارائه شده است. در اقتصاد رفاه معاصر، چگونگی این توزیع به

تابع رفاه اجتماعی که تابعی هنجاری است واگذار می‌شود. هر تابع رفاه اجتماعی دارای معیاری برای توزیع موجودی‌های اولیه است که با آن می‌توان مالکیت آن موجودی‌ها را مشخص کرد.

تابع رفاه اجتماعی، مانند هر تابع ریاضی دیگر، از دو متغیر مستقل و وابسته و یک رابطه میان این دو متغیر تشکیل می‌شود. متغیر مستقل در این تابع از وضعیت‌های رفاهی همه افراد جامعه تشکیل می‌شود. هر وضعیت رفاهی مربوط به جامعه وضعیتی است که افراد جامعه از آن برخوردار هستند. متغیر توضیحی یا وابسته «رفاه اجتماعی» مطلوب و مورد قبول در یک جامعه است که برای همه افراد، و به تعبیر دیگر برای جامعه، باید فراهم شود. وضعیت رفاه اجتماعی مطلوب، به معنای وسیعش، وضعیتی است که همه جنبه‌های رفاهی مورد قبول در یک جامعه را برای یکایک افراد جامعه دارا باشد (پاتانائیک،^۱ ۲۰۰۸، ص ۶۶۳).

متغیرهای توضیحی در تابع رفاه بسان کیکی است که با اقتصاد بهینه به دست آمده است و برای جامعه بیشینه می‌شود. رابطه تابع نیز چگونگی ارتباط میان متغیر مستقل و وابسته را بیان می‌کند. به دیگر سخن، رابطه تابع در تابع رفاه اجتماعی بیان می‌کند: هر تغییری که در جهت بیشینه شدن رفاه اجتماعی (متغیر وابسته) انجام گیرد وضعیت‌های رفاهی افراد جامعه چه تغییری خواهد کرد. این مطلب را به طور عکس این‌گونه نیز می‌توان بیان کرد که هر تغییری در وضعیت‌های رفاهی موجود افراد جامعه موجب چه تغییری در رفاه اجتماعی (متغیر وابسته) خواهد شد.

ارتباط توابع رفاه اجتماعی با نظریات اخلاق هنجاری

نکته بسیار دارای اهمیت در این مبحث، ارتباط متغیر وابسته توابع رفاه با نظریات اخلاق هنجاری است. درحقیقت، این متغیر یک هدف ارزشی و اخلاقی است و از این رو، با نظریات اخلاق هنجاری در فلسفه اخلاق مرتبط است. به عنوان نمونه، در متغیر وابسته تابع رفاه مطلوبیت‌گرایان رفاه کل جامعه هدف قرار می‌گیرد و به عنوان یک هدف ارزشی و اخلاقی معرفی می‌شود؛ از این رو برای نیل به آن از نظریه اخلاقی مطلوبیت‌گرایان استفاده می‌شود و به سیاست‌گذاران و مجریان سیاست‌های رفاهی جامعه توصیه می‌شود که آن را برای جامعه محقق کنند. درحقیقت، در این توابع متغیر وابسته از یک نظریه اخلاق

1. Pattanaik, P. K.

هنجاری مربوط به جامعه تشکیل شده است که معیار، چرایی و ضرورت آن در فلسفه اخلاق مورد بحث قرار می‌گیرد. از این رو، تابع رفاه مطلوبیت‌گرایان از ناحیه متغیر وابسته به اخلاق و فلسفه اخلاق مرتبط می‌شود. هرچند در این تابع فعل اخلاقی این است که باید مطلوبیت فرد یا افراد فقیر افزایش یابد، اما توجیه اخلاقی نیکو بودن این افزایش این است که با افزایش مطلوبیت فرد یا افراد فقیر مطلوبیت کل بیشتر افزایش می‌یابد. بنابراین، معیار اخلاقی در این فعل اخلاقی پیامدی است که از آن حاصل می‌شود. این پیامد عبارت است از افزایش مطلوبیت کل جامعه که در این تابع هدف قرار می‌گیرد.

از آنچه درباره اهمیت مطلوبیت کل به مثابه هدف در توابع رفاه مطلوبیت‌گرایان گفته شد ممکن است تصور شود که از این تابع هیچ سخنی درباره متغیر مستقل و رابطه تابع نمی‌توان فهمید. چنین تصویری به شدت انکار می‌شود؛ زیرا، متغیر مستقل و رابطه تابع جزئی از عناصر اصلی هر تابع هستند و هر تابعی باید متغیر مستقل و رابطه میان متغیر مستقل و وابسته را در درون خود داشته باشد؛ بلکه آنچه درباره تابع رفاه مطلوبیت‌گرایان گفته شد، تنها این مطلب را بیان می‌کند که هدف ارزشی و اخلاقی در این تابع در متغیر وابسته آن نهفته است و این تابع تنها از طریق مطلوبیت کل (که به عنوان متغیر وابسته در این تابع معرفی می‌شود) به اخلاق و فلسفه اخلاق مرتبط می‌شود؛ اما متغیر مستقل و رابطه تابع در هر تابع رفاه هدف اخلاقی را بیان نمی‌کنند. از این رو، در فلسفه اخلاق از آنها کمتر سخن به میان می‌آید؛ بلکه ارتباط آنها با اخلاق به تبع متغیر وابسته است. مثلاً در توابع رفاه مطلوبیت‌گرایان، گفته می‌شود باید رفاه افراد فقیر افزایش یابد. این سخن به این دلیل است که با افزایش رفاه افراد فقیر بیشتر از افزایش رفاه ثروتمندان رفاه کل افزایش می‌یابد. این رابطه میان افزایش رفاه افراد فقیر و افزایش رفاه کل جامعه از تحلیل این نکته اخلاقی فهمیده می‌شود که می‌گوید باید رفاه کل را افزایش داد.

بررسی کاربست وظیفه‌گرایی در تابع رفاه اجتماعی

معروف‌ترین فیلسوف اخلاقی که نظریه عدالت وظیفه‌گرای وی در تابع رفاه اجتماعی راه یافته، رالز است. «نظریه عدالت رالز در صدد آن است که اصول عدالت و آنچه را در تدوین پایه‌های نظام اجتماعی و توزیع مواهب و مسئولیت‌ها بایستی است بدون تعریفی پیشینی از خیر و بدون در نظر گرفتن تصور و ایده‌های خاص از نتایج و غایات احتمالی چنین جامعه‌ای ارائه کند» (واعظی، ۱۳۸۴، ص ۲۴). برای بیان اینکه

چگونه دیدگاه وظیفه‌گرایی رالز در تابع رفاه اجتماعی جاسازی می‌شود لازم است ابتدا ارکان اصلی این تابع یادآوری شود. این ارکان به شرح ذیل هستند:

۱. متغیر مستقل در تابع رفاه وظیفه‌گرا، همانند توابع دیگر، از مطلوبیت‌های یکایک افراد جامعه تشکیل شده است و هر ترکیب توزیعی خاصی از این مطلوبیت‌ها یک وضعیت اجتماعی را شکل می‌دهد.

۲. متغیر وابسته که رفاه اجتماعی در تابع رفاه را تشکیل می‌دهد، رفاهی است که برای جامعه مطلوب است. رفاه مطلوب برای جامعه در تابع رفاه وظیفه‌گرا از ذات مطلوبیت برای یکایک افراد جامعه نشئت می‌گیرد.

۳. رابطه تابع در تابع رفاه وظیفه‌گرا نشان می‌دهد هر تغییر موردنظر وظیفه‌گرایی در مطلوبیت هر یک از افراد جامعه چقدر رفاه مطلوب برای جامعه را تغییر می‌دهد.

پس از بیان این عناصر در تابع رفاه اجتماعی وظیفه‌گرا، اکنون با سهولت می‌توان درباره ارتباط این عناصر با اخلاق و فلسفه اخلاق سخن گفت. در تابع رفاه اجتماعی وظیفه‌گرا، تغییر در مطلوبیت‌های یکایک افراد جامعه فعل اخلاقی به شمار می‌آید و از این رو، می‌تواند متصف به خوب یا بد اخلاقی شود. معیار خوب و بد اخلاقی در این تابع که رابطه تابع را تشکیل می‌دهد، این است که اگر مطلوبیت‌های هر یک از افراد جامعه، آن‌گونه تغییر کند که مورد تأیید وظیفه‌گرایی است، همان موجب افزایش رفاه مطلوب جامعه خواهد شد. در این صورت، با تغییر مزبور در مطلوبیت‌های افراد جامعه رفاه مطلوب جامعه افزایش می‌یابد و آن تغییر خاص از نظر اخلاقی خوب تلقی می‌شود.

در تابع رفاه مطلوبیت‌گرایان مطلوبیت کل به‌عنوان هدف ارزشی و اخلاقی برای جامعه معرفی می‌شود و تغییرات در مطلوبیت افراد در صورتی متصف به خوب اخلاقی می‌شود که مطلوبیت کل جامعه را افزایش دهد. در تابع رفاه رالز، که می‌توان آنرا به‌عنوان نمونه‌ای از توابع رفاه وظیفه‌گرا معرفی کرد، قضیه به‌عکس است. در این تابع مطلوبیت کل و حتی شکل خاصی از توزیع برای جامعه، مانند برابری، هدف ارزشی و اخلاقی تلقی نمی‌شود؛ بلکه در این تابع، تغییر خاصی در مطلوبیت‌های هر فرد از افراد جامعه، به‌خودی‌خود، برای جامعه مطلوب است و هدف اخلاقی قرار می‌گیرد. رابطه تابع در تابع رفاه وظیفه‌گرا دلیل است بر اینکه اگر تغییرات موردنظر وظیفه‌گرایی در مطلوبیت‌های هر فرد از افراد جامعه انجام گیرد، به‌خودی‌خود، موجب می‌شود مطلوب برای جامعه و هدف ارزشی و اخلاقی

نیز تحقق یابد. در توابع رفاه وظیفه‌گرا، گرچه تغییرات موردنظر وظیفه‌گرایی در مطلوبیت افراد جامعه پیامدی از قبیل شکل‌گیری اندازه و توزیع خاصی از رفاه برای جامعه را نیز به‌همراه داشته باشد، ولی این قبیل امور در این تابع مورد هدف اخلاقی قرار نمی‌گیرد؛ بلکه هدف همانا تحقق تغییرات موردنظر وظیفه‌گرایی در مطلوبیت افراد جامعه است. رابطه تابع نیز بر این هدف دلالت دارد؛ زیرا رابطه تابع در تابع رفاه وظیفه‌گرا عبارت است از اینکه انجام تغییرات موردنظر وظیفه‌گرایی در مطلوبیت افراد جامعه، به‌خودی‌خود مطلوب جامعه است.

به‌عنوان نمونه، در تابع رفاه رالز از نظر اخلاقی این مسئله اهمیت دارد که «باید رفاه فرد کمتر بهره‌مند جامعه افزایش یابد». افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، گرچه موجب کاهش نابرابری در جامعه می‌شود، اما کاهش نابرابری که می‌تواند در تابع رفاه متغیر وابسته باشد در تابع رفاه وظیفه‌گرا به‌عنوان متغیر وابسته قلمداد نمی‌شود و از این‌رو هدف ارزشی و اخلاقی نیز قرار نمی‌گیرد؛ بلکه افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، به‌خودی‌خود و بدون توجه به کاهش نابرابری حاصل از آن، ارزشمند و هدف اخلاقی است. این هدف از این‌رو که برای جامعه نیز مطلوب هست، متغیر وابسته نیز در نظر گرفته می‌شود.

به‌دیگرسخن، در این تابع به سردمداران سیاست‌گذاری و مجریان سیاست‌های اقتصادی جامعه توصیه نمی‌شود که مطلوبیت کل جامعه یا توزیع خاصی مانند کاهش نابرابری را برای جامعه محقق کنند؛ بلکه تنها توصیه می‌شود که باید مطلوبیت فرد کمتر بهره‌مند را افزایش دهند؛ البته باید توجه داشت هنگامی که گفته می‌شود در تابع رالز مطلوبیت کل جامعه یا توزیع خاصی مانند کاهش نابرابری هدف اخلاقی نیستند، بدین معنا نیست که با افزایش مطلوبیت فرد کمتر بهره‌مند مطلوبیت کل جامعه یا توزیع خاصی مانند کاهش نابرابری تغییر نمی‌یابد؛ بلکه کاهش نابرابری در این تابع با تغییر در مطلوبیت فرد کمتر بهره‌مند دچار نوسان و تغییر می‌شود و هنگامی که رفاه افراد کمتر بهره‌مند جامعه افزایش یابد، خودبه‌خود، در جامعه کاهش نابرابری حاصل می‌شود و به تبع تغییر در متغیر مستقل و مطابق با آن شکلی از مطلوبیت کل جامعه نیز تعیین می‌شود؛ ولی این تغییرات از این نظر که مورد هدف اخلاقی قرار نگرفته‌اند ارتباطی با اخلاق وظیفه‌گرایی و فلسفه اخلاق ندارد؛ بلکه آنچه در تابع رفاه رالز مورد هدف اخلاقی قرار می‌گیرد، تنها افزایش مطلوبیت فرد کمتر بهره‌مند جامعه است که بر طبق رابطه تابع در این تابع، به‌خودی‌خود و بدون در نظر گرفتن هیچ پیامد دیگری موجب افزایش مطلوب جامعه می‌شود.

توجیه وظیفه‌گرایی رالز در تابع رفاه اجتماعی

شکی نیست که دیدگاه وظیفه‌گرایان یک دیدگاه اخلاقی است و از این رو، به‌عنوان یکی از نظریات اخلاق هنجاری در فلسفه اخلاق مورد بحث قرار می‌گیرد. نظریه رالز نیز که یک نمونه از این نظریات هنجاری در حوزه وظیفه‌گرایی به‌شمار می‌آید، از این قاعده مستثنا نیست. از این رو، معمولاً درباره اخلاقی بودن یا نبودن اصل این نظریه بحثی به میان نمی‌آید؛ بلکه آنچه در ارتباط این نظریه با اخلاق لازم است مورد کاوش قرار گیرد این است که وظیفه‌گرایان و رالز چه توجیهی بر اخلاقی بودن نظریه خود دارند و از چه روی نظریه خود را از نظر اخلاقی خوب می‌دانند.

برای یافتن توجیهی مناسب از زبان رالز لازم است قسمت اصلی این نظریه که به اخلاق و فلسفه اخلاق مربوط می‌شود و به عدالت توزیعی می‌پردازد مورد بررسی قرار گیرد. در این قسمت گفته می‌شود باید توزیع کالاها و خدمات به افراد کمتربره‌مند از جامعه اختصاص یابد. در این زمینه سؤال این است که شایسته بودن این هنجار که باید به افراد کمتربره‌مند توزیع انجام گیرد، از کجا ناشی شده است و چه توجیهی برای صحت اخلاقی آن می‌توان ذکر کرد؟

بدیهی است اگر صحت چنین عدالت توزیعی ذاتاً و بدون هیچ واسطه‌ای از اخلاق سرچشمه گرفته بود، چنین عدالت توزیعی باید به‌عنوان یک فضیلت اخلاقی و به‌خودی‌خود خوشبختی برای جامعه به شمار می‌آمد. در صورتی که «عدالت به‌مثابه بی‌طرفی این مفهوم را مردود می‌شمارد. در وضعیت نخستین اولیه، گزینش چنین اصلی صلاح نیست، چون برای تعریف معیارهای ضروری در آن وضعیت هیچ راهی وجود ندارد» (ساندل، ۱۳۷۴، ص ۷۲).

البته این سخن بدین معنا نیست که این شکل توزیع به‌طورکلی از حوزه اخلاق خارج است؛ بلکه رالز شکل توزیع را نیز در حوزه اخلاق می‌داند و در این زمینه اذعان دارد به اینکه چنین توزیعی «در هر حال و دست‌کم به‌عنوان یک اصل اولیه برداشت و مفهوم مناسبی است و جامعه باید با در نظر گرفتن اوضاع و احوال در راه تحقق آن گام بردارد» (همان، ص ۷۲). آنچه در این زمینه نفی می‌شود در حقیقت این است که این شکل توزیع اصالتاً و بدون هیچ واسطه‌ای به اخلاق تعلق داشته و رالز آن را به‌طور مستقیم از اخلاق دریافت کرده باشد. رالز، با انکار اصالت اخلاقی این شکل توزیع، تأکید دارد بر اینکه قبل از اینکه چنین برداشت و نتیجه‌ای حاصل شود در قراردادی ارتكازی و خیالی «با مشارکت افراد و گروه‌ها در

پاره‌ای تمهیدات منصفانه آنان دعاوی ای بر یکدیگر پیدا می‌کنند که در قواعد و قوانین مورد قبول همگان تعریف شده‌اند. افراد و گروه‌ها که به پشتوانه این تمهیدات موجود دست به خیلی کارها زده‌اند حالا دیگر حقوقی کسب کرده‌اند و مدعی توزیع عادلانه و دریافت سهم خویش می‌شوند. در چنان حالتی، یک طرح عادلانه پاسخگوی نیازهای بحق مردم می‌شود و انتظاراتی مشروعشان را از طریق نهادهای اجتماعی ارضا می‌کند» (همان، ص ۷۲-۷۳).

در حقیقت، این طرح عادلانه که از راه می‌رسد همان اصول عدالت رالز است. در این صورت، چند سؤال اصلی متوجه این طرح عادلانه می‌شود: سؤال اول این است که آیا چنین طرحی خود بالاصاله به حوزه اخلاق تعلق دارد یا اینکه اصول عدالت رالز نیز خود با واسطه در حوزه اخلاق وارد شده است و ارزش اخلاقی آن نیز تبعی است. پاسخ رالز در این زمینه مثبت است. وی اذعان دارد بر اینکه آنچه اصالتاً می‌تواند اخلاقی به شمار آید، اصول عدالت است که در وضعیت اولیه او تصویر می‌شود. این اصول تکلیف و تعهدی را به همراه دارد که فطرت انسان، بدون هیچ‌گونه واسطه‌ای به آن حکم می‌کند و انجام چنین تکلیف و به‌عهده گرفتن چنین تعهدی را بر انسان الزام می‌نماید. از این رو، می‌توان آن را اخلاقی به شمار آورد. وی در این باره می‌نویسد:

عدالت توزیعی را بعد از شناخته شدن و قبول کردن اصول عدالت و تکلیف و تعهد فطری می‌توان آن را ارائه کرد. با شناخته شدن این اصول می‌توان گفت که در ارزش اخلاقی نوعی احساس عدالت وجود دارد و ما بعداً به بحث در این باره خواهیم پرداخت که فضیلت‌ها را می‌توان تمثیلات یا تمایلاتی دانست که طبق این اصول عمل می‌کنند. به این ترتیب، مفهوم ارزش اخلاقی نسبت به مفاهیم حق و عدالت تبعی و ثانویه است و در تعریف اساسی سهم‌های توزیعی کوچک‌ترین نقشی ندارد (همان، ص ۷۵).

حاصل آنچه گفته شد، این است که اصول عدالت و عدالت توزیعی را که بعد از شناخته شدن و قبول کردن اصول عدالت و تکلیف و تعهد فطری می‌توان ارائه کرد، از شایستگی اخلاقی به حکم فضیلت ناشی نمی‌شود. به‌دیگرسخن، اگر فردی که از استعدادی منحصر به فرد برخوردار است، در جامعه از حقوق بالاتر برخوردار است، این اضافه دریافت به دلیل این نیست که مثلاً بر فایده کل که نزد مطلوبیت‌گرایان اخلاقی تلقی می‌شود افزوده است؛ بلکه این دریافتی در ازای هزینه‌هایی است که صرف آموزش و فراگیری کرده است. رالز در این زمینه می‌نویسد: «اصول عدالت که تنظیم‌کننده ساختار اصلی

و مشخص‌کننده وظایف و تعهدات افراد است به‌شایستگی اخلاقی توجهی ندارد و تمایلی هم بدان ندارد که سهم توزیعی هر کس با شایستگی اخلاقی او مربوط باشد» (همان، ص ۷۲-۷۳).

بلکه قضیه به‌عکس است و اصول عدالت که باور به شکل خاصی از توزیع را به‌دنبال دارد، شایستگی اخلاقی را تعیین می‌کند. رالز در این باره می‌نویسد: «در ساختار اساسی، همچنین گرایشی که بخواهد احکام عدالت را موازنه کند تا در پشت صحنه نیز انطباق لازم حاصل گردد وجود ندارد. این ساختار بر پایه دو اصل عدالت تنظیم می‌شود که بقیه هدف‌ها را کاملاً تعیین و محدود می‌کنند» (همان، ص ۷۴).

رالز برای اینکه مطلب خود درباره تبعی بودن شایستگی اخلاقی را به‌خوبی تفهیم کند در بیان این مطلب از تشبیهی استفاده می‌کند. وی در این بیان، از یک سو، اصول عدالت و عدالت توزیعی^۱ را به حقوق مالکیت و ازدیگرسو، قانون دزدی و راهزنی را به شایستگی اخلاقی تشبیه کرده است. در این صورت، همان‌طور که جرایم مربوط به دزدی و راهزنی با حقوق مالکیت تعیین می‌شود، شایستگی‌های اخلاقی نیز با اصول عدالت و عدالت توزیعی رالز مشخص می‌شود. وی در بیان این تشبیه چنین می‌نویسد:

قضیه مثل مورد رابطه میان قوانین بنیادی مالکیت با قانون دزدی و راهزنی است. این جرایم و مسائل ناپسند مترتب بر آنها همه مسبوق به نهاد مالکیت‌اند؛ مالکیتی که قبل از هدف‌های اجتماعی و مستقل از آنها استقرار یافته است. جامعه‌ای که می‌خواهد به‌عنوان نخستین اصل خود را با هدف پاداش دادن به شایستگی‌های اخلاقی سازمان دهد، مانند آن است که برای آن دارای نهاد مالکیت شود که بتواند دزدان را مجازات نماید. دیگر این معیار که پاداش به هر کس را طبق فضیلتش در وضعیت اولیه معتبر می‌داند، برگزیده نمی‌شود؛ چون همه طرف‌ها خواهان پیش‌برد مفهوم خود از خیرند و دلیلی ندارند که نهادهایشان را طوری ترتیب دهند که سهم توزیعی را شایستگی اخلاقی تعیین نماید، حتی اگر یک معیار پیشین را برای تعریف آن پیدا کند (همان، ص ۷۵-۷۶).

نتیجه‌گیری

در مکتب اخلاقی وظیفه‌گرایی، ملاک ارزش اخلاقی یک کار به‌لحاظ ضرورتی که برای انجام آن کار در خودش نهفته است، و نه به‌دلیل پیامدهایی که به‌دنبال دارد، تعیین می‌شود. براساس این، کرداری

مانند قتل فرد بی گناه و خلف وعده به خودی خود خطا هستند و نه فقط به این دلیل که پیامدهای بدی را دربردارند. چنین تصویر وظیفه‌گرایانه توسط رالز به تابع رفاه اجتماعی راه یافت و از آن پس، تابع رفاه رالز به‌عنوان نمونه‌ای از کاربست نظریه اخلاق هنجاری وظیفه‌گرایان در تابع رفاه معرفی شد.

تبیین ارتباط میان تابع رفاه اجتماعی و نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در فلسفه اخلاق، دست‌کم از دو جهت اهمیت دارد: یکی اینکه، درباره چگونگی این ارتباط ابهام‌های فراوانی وجود دارد و این مشکل موجب می‌شود نتوان از کاربرد اصلی این تابع که همانا سیاست‌گذاری‌های رفاهی است به‌خوبی بهره برد. اهمیت دیگر این است که تبیین ارتباط میان تابع رفاه اجتماعی و نظریه اخلاق هنجاری وظیفه‌گرا، زمینه‌ساز جایگزینی نظریه اخلاق هنجاری موردنظر اسلام در این تابع و استفاده سیاستی از آن در جوامع اسلامی خواهد بود.

با توجه به این زمینه، در این جستار، ابتدا، به‌عنوان مقدمه، به بررسی مفاهیم و ویژگی‌های نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا و توابع رفاه اجتماعی پرداخته شد و سپس در مورد چگونگی کاربست نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در تابع رفاه اجتماعی رالز بحث شد. ارتباط تابع رفاه با فلسفه اخلاق از طریق متغیر وابسته صورت می‌پذیرد. در متغیر وابسته تابع رفاه وظیفه‌گرایان، افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، به‌خودی‌خود، ارزشمند و هدفی اخلاقی به‌شمار می‌آید و از این طریق با نظریه اخلاقی وظیفه‌گرا در فلسفه اخلاق مرتبط خواهد شد. اصل اخلاقی وظیفه‌گرا در تابع رفاه به این توصیه سیاستی اشاره دارد که دولت باید در حوزه بازتوزیع ثروت و درآمد به‌گونه‌ای دخالت کند تا رفاه افراد کمتر بهره‌مند جامعه افزایش یابد و این افزایش تا برابری کامل ادامه یابد.

به نظر می‌رسد، گرچه براساس ایده اخلاقی رالز و با تحقق تابع رفاه وظیفه‌گرای وی جامعه به برابری می‌رسد، اما در این تابع شکل خاصی از توزیع برای جامعه مانند کاهش نابرابری، هدف ارزشی و اخلاقی تلقی نمی‌شود؛ بلکه در این تابع، تغییر خاص موردنظر وظیفه‌گرایان در مطلوبیت‌های هر فرد از افراد جامعه، به‌خودی‌خود، برای جامعه مطلوب است و هدف اخلاقی قرار می‌گیرد. براساس این، در تابع رفاه رالز افزایش رفاه فرد کمتر بهره‌مند، به‌خودی‌خود و بدون توجه به کاهش نابرابری حاصل از آن، ارزشمند و هدف اخلاقی است.

البته، هدف اخلاقی یادشده پیشینه‌ای خارج از اخلاق نیز دارد. رالز تأکید دارد قبل از اینکه چنین شکل

توزیعی در ذهن نقش بنده در قراردادی ارتکازی و خیالی، با مشارکت افراد و گروه‌ها در پاره‌ای تمهیدات منصفانه، آنان دعاوی‌ای بر یکدیگر پیدا می‌کنند که در قواعد و قوانین مورد قبول همگان تعریف شده‌اند. افراد و گروه‌ها که به پشتوانه این تمهیدات دست به خیلی کارها زده‌اند، حالا دیگر حقوقی کسب کرده‌اند و مدعی توزیع عادلانه و دریافت سهم خویش می‌شوند. در چنان حالتی، طرح عادلانه‌ای به‌عنوان اصول عدالت رالز از راه می‌رسد و پاسخگوی نیازهای به حق مردم می‌شود و انتظارات مشروعشان را از طریق نهادهای اجتماعی ارضا می‌کند. این نگرش به عدالت اقتصادی این توصیه را به‌همراه دارد که در استفاده از تابع رفاه اجتماعی برای سیاست‌های رفاهی نباید ابتدا به‌سراغ نظریه‌های اخلاقی در فلسفه اخلاق رفت؛ بلکه ابتدا باید قراردادهای اجتماعی را مورد توجه قرار داد. در این صورت هرچه این قراردادها حکم کنند همان‌ها اخلاقی نیز خواهند بود.

منابع

- ایسینگ، اوتمار (۱۳۷۴). تاریخ عقاید و اندیشه‌های اقتصادی ده استاد، ترجمه هادی صمدی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مؤسسه تحقیقات اقتصادی.
- ریچاردسون، هنری اس (۱۳۹۲). اخلاق وظیفه‌گرایانه، ترجمه ان‌شاءالله رحمتی. دانشنامه فلسفه اخلاق. تهران: سوفیا.
- ساندل، مایکل (۱۳۷۴). لیبرالیسم و منتقدان آن. ترجمه احمد تدین. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- گنسلر، هری ج. (۱۳۹۰). درآمدی بر فلسفه اخلاق معاصر، ترجمه مهدی اخوان. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- لوبار، مارک (۱۳۹۲). اخلاق کانتی، ترجمه ان‌شاءالله رحمتی. دانشنامه فلسفه اخلاق. تهران: سوفیا.
- نیگل، تماس (۱۳۹۲). فلسفه اخلاق، ترجمه ان‌شاءالله رحمتی. دانشنامه فلسفه اخلاق. تهران: سوفیا.
- هورکا، تماس (۱۳۹۲). اخلاق غایت‌گرایانه، ترجمه ان‌شاءالله رحمتی. دانشنامه فلسفه اخلاق. تهران: سوفیا.
- واعظی، احمد (۱۳۸۴). جان رالز؛ از نظریه عدالت تا لیبرالیسم سیاسی. قم: بوستان کتاب.

References

- Bergson, A. (1938). A reformulation of certain aspects of welfare economics. *The Quarterly Journal of Economics*, 52(2), 310-334. <https://doi.org/10.2307/1881737>
- Finnis, J. (1908). [No title provided]
- Ganslar, H. J. (1390 H.sh./2011). Darāmadī bar falsafih-i akhlāq-i mu'āshir [Introduction to contemporary moral philosophy] (M. Akhavān, Trans.). Tehran: Shirkat-i Intishārāt-i 'Ilmī wa Farhangī. [In Persian]
- Hicks, J. R. (1939). Value and capital. Oxford University Press.
- Hūrkā, T. (1392 H.sh./2013). Akhlāq-i ghāyatgarāyānah [Teleological ethics] (I. Raḥmatī, Trans.). Dānishnāmih-i Falsafih-i Akhlāq. Tehran: Sūfiyā. [In Persian]
- Īsing, O. (1374 H.sh./1995). Tārīkh-i 'aqāyid wa andīshihā-yi iqtisādī-yi dah ustād [History of economic ideas and thoughts of ten professors] (H. Ṣamadī, Trans.). Tehran: Dānishgāh-i Tarbiyyat-i Mudarris, Mu'assisih-i Taḥqīqāt-i Iqisādī. [In Persian]

- Kaldor, N. (1939). Speculation and economic stability. *The Review of Economic Studies*, 7, 1-27.
- Lūbār, M. (1392 H.sh./2013). Akhlāq-i Kāntī [Kantian ethics] (I. Raḥmatī, Trans.). Dānishnāmih-'i Falsafih-'i Akhlāq. Tehran: Sūfiyā. [In Persian]
- Nīgil, T. (1392 H.sh./2013). Falsafih-'i akhlāq [Moral philosophy] (I. Raḥmatī, Trans.). Dānishnāmih-'i Falsafih-'i Akhlāq. Tehran: Sūfiyā. [In Persian]
- Pattanaik, P. K. (2008). Social welfare function. In *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. Macmillan Press.
- Rawls, J. (2000). A theory of justice. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rīchārdson, H. S. (1392 H.sh./2013). Akhlāq-i vazīfegarāyānah [Deontological ethics] (I. Raḥmatī, Trans.). Dānishnāmih-'i Falsafih-'i Akhlāq. Tehran: Sūfiyā. [In Persian]
- Samuelson, P. (1950). Evaluation of real national income. *Oxford Economic Papers*, 2(1), 1-29.
- Sāndil, M. (1374 H.sh./1995). Lībirālīsm wa muntāqidān-i ān [Liberalism and its critics] (A. Tadayyun, Trans.). Tehran: Shirkat-i Intishārāt-i 'Ilmī wa Farhangī. [In Persian]
- Sitowski, L. (1941). [Original work]
- Suzumura, K. (1987). Social welfare function. In *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. Macmillan Press.
- Vā'izī, A. (1384 H.sh./2005). Jān Rālists; az nazāriyyih-'i 'adālat tā lībirālīsm-i siyāsī [John Rawls: From the theory of justice to political liberalism]. Qom: Būstān-i Kitāb. [In Persian]